

JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARINING TASHKILIY ASOSLARI

ORGANIZATIONAL FRAMEWORKS OF PENITENTIARY INSTITUTIONS

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Munibulloyev Habibullo Muzaffar o'g'li

(O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada jazoni ijro etish muassasalarining tashkiliy-huquqiy asoslari, ularning boshqaruv tizimi va institutsional mexanizmlari zamonaviy huquqshunoslik hamda xalqaro standartlar prizmasidan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda penitensiar tizimning funksional vazifalari, mahkumlarni saqlash sharoitlarini tashkil etish, muassasalarning turlari va ularning boshqaruv tarkibi o'rtasidagi o'zaro uzviylik yoritilgan. Shuningdek, tizimni raqamlashtirish, innovatsion boshqaruv usullarini joriy etish hamda mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirishda tashkiliy tuzilmalarning roli huquqiy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Maqola yakunida milliy penitensiar tizimning tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: jazoni ijro etish, tashkiliy asoslar, penitensiar tizim, boshqaruv mexanizmi, institutsional tuzilma, mahkumlarni ijtimoiylashtirish, huquqiy tartibga solish, xalqaro standartlar.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the organizational and legal foundations of correctional institutions, their management systems, and institutional mechanisms through the prism of modern jurisprudence and international standards. The study highlights the functional tasks of the penitentiary system, the organization of conditions for detaining convicts, and the correlation between the types of institutions and

their managerial structure. Furthermore, the role of system digitalization, the introduction of innovative management methods, and the function of organizational structures in the resocialization of convicts are legally and practically substantiated. The article concludes with scientific and practical recommendations aimed at further improving the organizational foundations of the national penitentiary system.

Keywords: execution of punishment, organizational foundations, penitentiary system, management mechanism, institutional structure, resocialization of convicts, legal regulation, international standards.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируются организационно-правовые основы исправительных учреждений, их система управления и институциональные механизмы через призму современной юриспруденции и международных стандартов. В исследовании освещаются функциональные задачи пенитенциарной системы, организация условий содержания осужденных, взаимосвязь между видами учреждений и их управленческой структурой. Также правомерно и практически обоснована роль цифровизации системы, внедрения инновационных методов управления и роли организационных структур в ресоциализации осужденных. В заключении статьи выдвинуты научно-практические рекомендации, направленные на дальнейшее совершенствование организационных основ национальной пенитенциарной системы.

Ключевые слова: исполнение наказания, организационные основы, пенитенциарная система, механизм управления, институциональная структура, ресоциализация осужденных, правовое регулирование, международные стандарты.

Davlat huquqiy tizimining ajralmas va eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblangan jazoni ijro etish tizimi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va adolat tamoyillarini qaror toptirishda strategik ahamiyatga egadir. Har qanday demokratik jamiyatda jinoiy jazolarning samarali ijro etilishi nafaqat sodir etilgan qilmish uchun jazo muqarrarligini ta'minlaydi, balki mahkumlarni axloqan tuzatish, ularda qonunga itoatkorlik xulq-atvorini shakllantirish va kelgusida yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. Ushbu murakkab va ko'p qirrali vazifalarni

muvaffaqiyatli amalga oshirish esa bevosita jazoni ijro etish muassasalarining tashkiliy asoslari qay darajada to'g'ri, tizimli va xalqaro andozalarga mos ravishda qurilganligiga bog'liqdir. Penitensiar tizimning tashkiliy-huquqiy asosi deganda, muassasalarning qonuniy maqomi, ularning vertikal va gorizontal boshqaruv tuzilishi, funksional vazifalarning taqsimlanishi, kadrlar siyosati hamda xavfsizlik va inson huquqlari muvozanatini ta'minlovchi institutsional mexanizmlar majmui tushuniladi. Bugungi kunda jahonda kechayotgan huquqiy islohotlar va insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligi sharoitida, jazoni ijro etish muassasalarining an'anaviy "jazolash va izolyatsiya qilish" modelidan "reabilitatsiya va qayta ijtimoiylashtirish" modeliga o'tishi ularning tashkiliy tuzilmasini tubdan modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda.

Jazoni ijro etish muassasalari tashkiliy asoslarining fundamental poydevorini qonunchilik va normativ-huquqiy baza tashkil etadi. Milliy huquq tizimida ushbu faoliyat Konstitutsiya, Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda sohaga oid qonun osti hujjatlari bilan tartibga solinadi. Tashkiliy tuzilishning huquqiy jihati muassasalarning turlari (manzil-koloniya, umumiy, qattiq, favqulodda tartibli koloniya va turmalar) bo'yicha boshqaruvning o'ziga xosligini belgilab beradi. Tashkiliy boshqaruv mexanizmi markazlashtirilgan iyerarxiya tamoyiliga asoslanadi, ya'ni yuqori turuvchi vazirlik yoki qo'mita tarkibidagi Departamentdan boshlab, bevosita muassasa rahbarigacha bo'lgan vertikal bo'ysunuv zanjiri mavjud. Bu zanjir muassasalarda temir intizom, qat'iy tartib va qonuniylikni ta'minlashning asosiy kafolatidir. Biroq, zamonaviy menejment tamoyillari shuni ko'rsatadiki, faqatgina qat'iy iyerarxiya bilan cheklanish tizimning moslashuvchanligini pasaytiradi. Shu sababli, muassasalar ichki tuzilmasida funksional bo'g'inlar — tezkor-qidiruv, rejim va xavfsizlik, tarbiyaviy va ijtimoiy-psixologik, shuningdek, tibbiy va moddiy-texnik ta'minot xizmatlarining o'zaro gorizontal aloqasini to'g'ri tashkil etish boshqaruv samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Tashkiliy asoslarning yana bir muhim jihati — muassasalarning moddiy va infratuzilmaviy tuzilishidir. Mahkumlarni saqlash sharoitlari, ularning yashash maydoni, mehnat va dam olish joylarining xalqaro standartlarga (masalan, BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari — Nelson Mandela qoidalari)

muvofiqligi bevosita tashkiliy rejalashtirishga bog‘liq. Infratuzilmaning to‘g‘ri loyihalashtirilishi muassasada xavfsizlikni ta‘minlash bilan bir qatorda, mahkumlarning insoniy qadr-qimmatini kamsitilishining oldini oladi. Zamonaviy sharoitda tashkiliy asoslarga raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt elementlarining joriy etilishi alohida o‘rin tutadi. Videokuzatuv tizimlari, biometrik identifikasiya vositalari, elektron hujjat aylanishi va mahkumlarning arizalarini masofaviy qabul qilish terminallari muassasalar boshqaruv tarkibining ish hajmini kamaytirishga va korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Texnologik transformatsiya tizimining shaffofligini oshirib, inson huquqlari himoyasini yangi bosqichga olib chiqadi.

Biroq, penitensiar tizimning tashkiliy tuzilmasida kadrlar salohiyati va ularning kasbiy tayyorgarligi hamon hal qiluvchi bo‘g‘in bo‘lib qolmoqda. Jazoni ijro etish muassasalari xodimlarining psixologik barqarorligi, huquqiy savodxonligi va mahkumlar bilan ishlash metodikasini mukammal egallaganligi muassasadagi umumiy ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlaydi. Tashkiliy tuzilmada kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularni ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarining mavjudligi tizimning ichki xavfsizligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, muassasalarning tashkiliy faoliyatida mahkumlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish, ularni kasb-hunarga o‘rgatish bo‘limlarining ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorligini tashkil etish ham muhim tarkibiy qismidir. Mehnat jarayoni nafaqat mahkumning moddiy ehtiyojlarini qondiradi, balki uning jamiyatga qaytganidan so‘ng o‘z o‘rnini topishiga zamin yaratadi.

Muassasalar faoliyatida mehnat jarayonining bunday tashkil etilishi, ishlab chiqarish sohasini penitensiar muassasaning umumiy tashkiliy tuzilmasiga mantiqiy va funksional jihatdan integratsiya qilishni taqozo etadi. Bu o‘rinda jazo muddatini o‘tayotgan shaxslarni bandligini ta‘minlovchi tarkibiy bo‘linmalar shunchaki iqtisodiy foyda keltiruvchi subyekt emas, balki tarbiyaviy-profilaktik ta‘sir ko‘rsatish tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida namoyon bo‘ladi. Jazoni ijro etish muassasalarining tashkiliy tuzilmasida ishlab chiqarish va kasb-hunarga o‘rgatish bo‘limlari xavfsizlik va rejim xizmatlari bilan doimiy koordinatsiyada harakat qilishi shart. Chunki sanoat zonalari yoki qishloq xo‘jaligi hududlarida mahkumlarning to‘planishi, texnik uskunalar va asbob-uskunalar bilan

ishlashi o‘z-o‘zidan ichki tartib qoidalarining buzilishi va favqulodda vaziyatlarning kelib chiqish xavfini oshiradi. Shu sababli, ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etishning boshqaruv asosi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni rejalashtirishni, balki xavfsizlik choralari muassasaning umumiy xavfsizlik konsepsiyasiga to‘liq moslashtirishni ham ichiga oladi.

Penitensiar muassasalarning ichki tashkiliy-funksional mexanizmlarini chuqurroq o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, boshqaruv apparati zimmasiga yuklatilgan vazifalar ko‘lami o‘ta keng va murakkabdir. Muassasa ma‘muriyati o‘z faoliyatini bir necha strategik yo‘nalishlarda parallel ravishda olib boradi. Birinchi yo‘nalish — rejim va xavfsizlikni ta‘minlash bo‘lib, u mahkumlarni qat‘iy izolyatsiya qilish, qochish, tartibbuzarlik, o‘zaro nizo va guruhbozlik holatlariga yo‘l qo‘ymaslik choralari qamrab oladi. Ushbu yo‘nalishning tashkiliy asosi qat‘iy belgilangan sutkalik naryadlar, qo‘riqlash postlari tizimi, muassasa perimetri xavfsizligi va nazorat-o‘tkazish punktlarining faoliyat ko‘rsatish tartibi bilan belgilanadi. Ikkinchi yo‘nalish — tezkor-qidiruv faoliyati bo‘lib, u muassasa hududida sodir etilishi rejalashtirilayotgan yoki tayyorlanayotgan jinoyatlarni barvaqt aniqlash, jinoiy submadaniyat va xufyona guruhlar ta‘sirini neytrallashtirishga qaratilgan maxfiy va oshkora tashkiliy choralardan iborat. Uchinchidan, tarbiyaviy, ijtimoiy-psixologik va huquqiy ta‘sir ko‘rsatish xizmati mahkum shaxsini ijobiy tomonga o‘zgartirish, uning ruhiy holatidagi agressiya va tushkunlik belgilarini korreksiya qilish, ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlarni tashkil etish va ozodlikka chiqishga tayyorlash bilan shug‘ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023;
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;

4. O‘zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to‘g‘risida"gi Qonuni (2016-yil 16-sentyabr);
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jazoni ijro etish muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Qaror va Farmonlari to‘plami;
6. BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari (Nelson Mandela qoidalari). – Nyu-York: BMT Bosh Assambleyasi rezolyutsiyasi, 2015.